

ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАРДАГИ ПУБЛИЦИСТИК МАТНЛАРДА МЕТАФОРЛАРНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.10.10.008>

Ҳамидов Ҳайдар,

*Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент Ахборот
технологиялари университетининг Қариш филиали тадқиқотчиси*

Аннотация: мақолада оммавий ахборот воситалари, жумладан, электрон сайтларда, ижтимоий тармоқларда фикр ифодаланишда метафоралардан фойдаланиш имкониятлари ва мазкур контекстларда метафораларнинг янги маъно ва ифода қирраларнинг намоён бўлиши, ўзбек ва дунё тилишунослигида шундай метафораларнинг ўрганилиши билан боғлиқ ҳолда таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: маъно кўчиши йўллари, ўхшашлик асосида маъно кўчиши, ижтимоий тармоқ, оммавий ахборот, публицистик матн, дискурс, сайт.

ВЫРАЖЕНИЕ МЕТАФОР В ПУБЛИЦИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

Ҳамидов Ҳайдар,

*Исследователь Каршинского филиала Ташкентского университета
информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезми по*

Аннотация: В статье проанализированы возможности использования метафор в средствах массовой информации, в том числе на электронных сайтах, в социальных сетях, а также новые смысловые и выразительные грани метафор в этих контекстах, в связи с изучением таких метафор в узбекской и мировой лингвистике.

Ключевые слова: пути миграции смысла, миграция смысла по аналогии, общественная сеть, СМИ, публицистический текст, дискурс, сайт.

EXPRESSION OF METAPHORS IN JOURNALISTIC TEXTS ON SOCIAL NETWORKS

Hamidov Haidar,

*Researcher of Karshi branch of Tashkent University of Information
Technologies named after Muhammad al-Khorezmi*

Abstract: The article analyzes the possibilities of using metaphors in the media, including on electronic websites, in social networks, as well as new semantic and expressive facets of metaphors in these contexts, in connection

with the study of such metaphors in Uzbek and world linguistics.

Keywords: ways of migration of meaning, migration of meaning by analogy, public network, mass media, journalistic text, discourse, website.

Метафора илмнинг турли соҳаларга кириб келган, жумладан, адабиётшунослик, мантик ва фалсафадан муҳим билиш ва билганларини ифода этиш воситаси. Метафорага доир изланишларнинг кенг тарқалиши муаллифларни кўпроқ эътибор беришга ундади, аслида унинг эстетик қийматидан кўра амалий аҳамиятига кўпроқ эътибор бериш керак[5]. А.П.Чудинов каби муаллифлар томонидан метафорага когнитив ёндашув М.Лакофф Жонсон, Н.Д.Арутюнова, Ю.И.Ливен ва бошқаларда учрайди.

Н.Д.Арутюнова “Метафора ва дискурс” асарида қуйидагиларни баён қилади: “метафора амалий аҳамиятга эга. ...Ундан ҳар қандай соҳани тушуниш ва тушунтиришда қурол сифатида фойдаланиш мумкин, жумладан, психотерапия суҳбатларида ва авиакомпания учувчилари ўртасидаги суҳбатлар, маросим рақслари ва тил дастурлаш, санъат таълими ва квант механикаси ва бошқаларда қўллаш ўзаро мулоқотни самарали, таъсирчан ва фойдали қилади...

Метафора, қаерда бўлмасин, ҳар доим бизнинг тушунчамизни бойитади ...”.[1] Н.Д.Арутюновага кўра, метафорик ижодкорлик ҳаракати жойлашган семантик жараёнлар турли асосида: синоним ривожлантириш воситалар, янги кадриятларнинг пайдо бўлиши, полисемиянинг яратилиши, тизимларнинг ривожланиши терминология ва эмоционал-экспрессив сўз бирикмаларидир. Шунингдек, бизнинг онгимизда тасвирни яратиш ва тасаввурга мурожаат қилиб, метафора деган маънони ҳосил қилади[1].

“Метафора” атамаси илк бор қадимги Юнонистонда пайдо бўлган. Маълумки, метафора “яширин таққослаш” бўлиб, унинг асоси руҳий таққослашдир. Ўхшатиш туйғуси, нафақат объектлар ўртасида анланган дунё, балки муайян объектлар ва абстракт тушунчалар ўртасида ўхшашликларни топиш имконини беради. Шунинг таъкидлаш керакки, ҳар бир олим ўз ғояси, унинг таснифи ва вазифаси, шунингдек, ўз таърифини метафоралар орқали таклиф қилди. Метафорани биринчи бўлиб Аристотел аниқлаган. Метафорани Аристотел: “сўз маъносининг жинсдан турга, турдан жинсга ёхуд турдан турга ёки муқобиллик асосида кўчирилишидир”, – деб таърифлайди[3]. Метафоранинг бошқа таърифларига ўтиш муҳим аҳамиятга эга. Бу борада метафора ва бошқа ҳодисалар ўртасида муайян даражада чизиқ чизиш керак бўлади. Бунинг учун Н.Д.Арутюнованинг: “метафора” – trope ёки нутқ механизми, муайян синфни билдирувчи сўзни ишлатишдан иборат

объектлар, ҳодисалар ва бошқалар, объектни тавсифлаш ёки номлаш, бошқа синфнинг аъзоси ёки бошқа объект синфининг номи, шунга ўхшаш ҳар қандай жиҳатни текшириб кўриш лозим”[1] деган таърифига диққат қаратиш лозим. Метафорани ўрганишга катта ҳисса қўшган рус тилшуноси А.П.Чудинов эса, метафорани ифодалаган маъноларга ўзаро таъсир этувчи бир неча кўзгулар тўпламини таклиф қилади.

Инсон аъзолари ва унга боғлиқ бўлган бошқа ҳодисалар кейинчалик кўчишга сабаб бўлиши мумкин. Масалан, кўз дастлаб инсоннинг кўриш аъзосини, ундан кейин табиатда учрайдиган бошқа ўхшаш жисмларни ифодалай бошлаган. Узукнинг кўзи, игнанинг кўзи, булоқнинг кўзи ва бошқалар. Антропоморфикани ўрганишга бағишланган ўзбек тилидаги мазкур тадқиқотга қадар илмий матнлар деярли таҳлил қилинмаган. Асосан, бадий матнлар орқали ўрганилган. Антропоморфик метафоралар ва уларнинг ўзига хос хусусиятларини тўла намоён қилиш учун турли услубдаги матнларни лингвистик, социолингвистик ва лингвистик жиҳатдан таҳлил қилиш керак бўлади. Бундан ташқари, қиёсий антропоморфик метафоралардан фойдаланишни ўрганиш уни яхшироқ тушунишга имкон беради.

Антропоморфик метафора. Бу инсон ва унга тегишли (хос) бўлган (тана аъзоси, кийими) предметлар номи асосида ҳосил қилинган метафора бўлиб, оёқ, кўл, оғиз, тил, тиш, кулоқ, энг, ёқа каби лексемалар маъносининг метафорик усулда кўчиши[6].

Ю.М.Александрова, Ю.В.Горшуновлар Ж.Даррел асарларининг ўзига хос хусусияти ҳайвонлар иерархиясини инсон жамиятига ўхшатиш орқали одамларни тасвирлашнинг ўзига хос хусусиятларидан фойдаланиб, ҳайвонларнинг жонли тавсифларини бериш қобилятига эгаллигини таъкидлайди. Таққослаш ҳайвоннинг табиий даражасига асосланган бўлиб, у бир хил ёки иш кийимига ёки ҳар қандай касб ёки ижтимоий мақомдаги одамларнинг ҳаракатларига ўхшайди[4]. Бу бадий матнларда антропоморфик метафораларнинг ифодаланишига мисол бўлса, бошқа нутқ вазиятларида, жумладан, публицистик нутқларда метафоралардан қандай фойдаланилиши ҳақида ҳам муайян тасаввурлар ҳосил қилиш лозим.

Метафора нутқнинг турли вазифавий шаклларида қўлланилади. Тадқиқотларда, асосан, бадий матнлардаги метафораларнинг лингвистик, социолингвистик ва когнитив хусусиятлари ўрганилади. Аслида публицистик, ҳатто илмий ва расмий нутқ услубларида ҳам антропоморфик метафоралардан самарали фойдаланилади. Масалан, Россия ва Америка газеталарининг сарлавҳаларида антропоморфик метафоралар ўрганилганда, ташвиш, тажовуз, нарсаларнинг табиий тартибидан оғиш (касаллик ва бошқалар) концептуал векторларининг

Энг юқори ривожланган модели) кабилар намоён бўлади. Жумладан, рус тилшунослигида Е.С.Абрамова[7] антропоморфик метафоралар замонавий рус оммавий ахборот воситалари нутқида рус жамиятида ўтган йиллар давомида бўлган ижтимоий ўзгаришлар, маънавий, ахлоқий ва мафкуравий изланишлар йўлини акс эттиришини таъкидлайди. Шунингдек, оммавий ахборот воситалари нутқи, оммавий ахборот воситаларида ижтимоий аҳамиятга эга бўлган маъноларни тушуниш ва талқин қилишнинг ижтимоий устувор тамойиллари, ҳамда оммавий ахборот воситаларида ижтимоий аҳамиятга эга маъноларни ва баҳолашни яратиш ва кўпайтириш орқали жамоат онгини бошқарадиган ижтимоий-тартибга солиш механизми сифатида тушунади.

Ушбу тадқиқот Россия жамиятининг маданий маконини англаш жараёнида ички ва ташқи омиллар таъсири остида ижтимоий онгини ўзгартириш шароитида доминант маъноларнинг ҳаракати ва уларнинг лингвистик табиатини акс эттирувчи тушунчага қаратилган[4].

Замонавий ижтимоий-маданий контекстда, “Рост.уз”, “Кун.уз” каби оммавий электрон нашрлари жамиятининг маданий ва маънавий-ахлоқий асосларини, бугунги кунини ва инсоният цивилизацияси тарихидаги ролини тушунишга қаратилган, жиддий, интеллектуал ва обрўли илмий-маърифий даврий нашрлар сифатида алоҳида аҳамиятга эга.

Ўзбек оммавий ахборот воситаларида ҳам журналиси ва блогерлар ўз фикрларини тез тушунилиши ва самарали таъсир кўрсатиши учун метафоралардан фойдаланади. Айниқса, газета сарлавҳаларида антропоморфик метафораларни қўллаш кўплаб кузатилади. Масалан: “Кун.уз” нашрида “Rost24.uz таҳририятига босим бўлгани айтилмоқда.

Сайтда эълон қилинган “Халқаро молиявий криминаллар рўйхатида кўринган ўзбек олигархи” номли журналистик суриштирув ўчирилган. Мақола муаллифи, сайт бош муҳаррири Анора Содиқовага нисбатан таҳдид бўлгани айтилмоқда” [8] сарлавҳаси остида мақола берилган. Бунда “босим” сўзи, албатта, инсонга нисбатан олинган кўчма маънодир. Мақоланинг дастлабки, жумласида ҳам метафора қўлланган “Халқаро молиявий криминаллар рўйхатида кўринган ўзбек олигархи” номли журналистик суриштирув ўчирилган. Мазкур жумлада “ўчирилган” сўзи ҳам, албатта, ўчирмоқ феълнинг денотатив маъноси эмас, ўхшашлик асосида маъно кўчиши кузатилади.

Яна шу мақоланинг ўзида занжир сўзи ҳам метафорик маънода қўлланилади. Бу ўринда занжир предметларни бир-бирига боғловчи эмас алоқадорликни ифодалаб келмоқда: “Муаллифга кўра, собиқ сенатор, Ўзбекистон футбол федерацияси (ҳозирда ассоциация) собиқ президенти Мираброр Усмоновнинг ўғли – Ўзбекистон футбол

ассоциациясининг собиқ вице-президенти Жаҳонгир Усмоновга тегишли бир неча компанияларнинг занжири оффшор хуудларга бориб тақалади.”[8].

“Кун.уз” нашрининг “Интернетда уни отга судратиб жазолашни таклиф қилганлар пайдо бўлган. Йигитнинг онаси ўғлининг бепарда сўзлари учун жамоатчиликдан узр сўради.

Кўп ўтмай Тошкент вилояти ҳокимлиги ҳаммамизни бўралатиб сўккан йигитнинг видеосини тарқатди. У ахлоқсиз қилмиши учун халқдан йиғлаб кечирим сўраркан, ўша пайтда маст ҳолатда бўлганини айтади.”[9] Ўйламай оғиз йиртиш қамоқ билан якун топди. Оққўрғонликларни жунбишга келтирган воқеа тафсилотларини мақоласи ҳам метафорик маъно касб этмоқда, мазкур кўчма маъноли сўз асли инсонларга хос бўлган хусусиятни ифодалайди, бироқ оммавий ахборот воситалари тилида антропоморфик метафорани ҳосил қилаётганини кузатиш мумкин.

“Рост.уз” сайтида ҳам метафоралардан самарали фойдаланилади: Алишер Қодиров: Курашамиз ёки мажруҳга айланамиз. «Миллий тикланиш» демократик партияси етакчиси Алишер Қодиров Рост24 сайтида берилган видео сўровномага (https://t.me/rost_24uz/5693) муносабат билдирди. Қодиров сўровномада аҳолининг Путинни ёқлаб берган жавобларига нисбатан «Биз маънан, руҳан ва жисмонан жиддий жароҳатланган миллатмиз» дея фикр билдирган (<https://t.me/alisherQodir/1972>). «Ё матонат ва сабр билан курашамиз ва бу жароҳатдан қутулиб қаддимизни ростлаймиз, ёки яна оғзи очиқ, оёқ-қўли шол мажруҳга айланамиз... Бу ҳақорат эмас, ҳақиқат», дейди у.

Мазкур матнда “мажруҳ”, “ёқлаб”, “жароҳатланган”, “қадри ростламоқ” каби сўз ва иборалар кўчма маънода қўлланиб, инсоннинг эмас, жамият ёки миллатнинг хусусият ва ҳолатларини ифодалаб келмоқда.

Хуллас, публицистик матнлар устида бундай таҳлилларни кенгрок миқёсда амалга ошириш керак, чунки метафоралар фақат бадиий матнлар асосида ўрганилса, бир томонлама хулосага келиб қолиш мумкин, уларнинг илмий, ҳатто расмий матнларда қўлланишини ҳам ўрганиш антропоморфик метафораларнинг социолингвистик моҳиятини тўла намоён қилиш имконини беради. Натижада сўзларнинг кўчма маънолари ҳақидаги илмий тасаввурлар, метафораларнинг қўлланилиш доираси кенгайиб боради.

Айниқса, бугун оммавий ахборот воситалари фаоллашга бир пайтда инсонларнинг асосий мулоқот майдони ижтимоий тармоқлаб бўлиб қолди. Шу маънода публицистик матнлар ва дискурсларни кенг миқёсда тадқиқ этиш ўзбек тили тараққиётининг бугунги қиёфасини аниқрок

кўриш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс//Теория метафоры. – М., 1990. – С. 5-32
2. Арутюнова, Н. Д. Теория метафоры : сборник: пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Н. Д. Арутюнова; под ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. – М. : Изд-во Прогресс, 1990. – 512 с.
3. Аристотель. Поэтика. – Л.: 1927. – С.39.
4. Александрова Ю.М., Ю.В. Горшунов Антропоморфные метафоры, отражающие профессиональную и социальную специфику жизни человека // Серия Гуманитарные науки –М. 2017. С-22
5. Насруллаева Г. Антропоморфик метафоранинг социолингвистик хусусиятлари ва лексикографик тадқиқи масалалари. Фил. фан.д-ри илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация автореферати. – Фарғона. 2022. 58 б.
6. Хўжамқулов А. Ўзбек тилида метафоранинг таснифланишига доир. Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг 20йиллигига бағишлаб чиқарилган илмий мақолалар тўплами. Лингвист. 2китоб. – Т.: Академнашр, 2011. – Б. 85–88.
7. http://www.rusnauka.com/17_PMN_2014/Philologia/9_172101.doc.htm
8. <https://kun.uz/>
9. <https://bit.ly/3lmXPnG>